CZU: 94(498.7)″18″:336.226.3 **https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_02**

EVOLUȚIA SISTEMULUI DE ACCIZE ÎN BASARABIA (1863-1893)

Andrei EMILCIUC,
Universitatea de Stat din Moldova

În studiul de față ne propunem să analizăm ce impact a avut sistemul de accize introdus în Imperiul Rus de la 1 ianuarie 1863 asupra evoluției în Basarabia a ramurilor industriale de fabricare a băuturilor alcoolice, a produselor din tutun, a zahărului și de extragere a sării. Importanța problemei formulate constă în faptul că la mijlocul secolului al XIX-lea industria de producere a băuturilor alcoolice se plasa în regiune pe primul loc după volumul valoric al producției, urmată de cea de producție a sării. Industria tutunului și a zahărului, pe de altă parte, erau ramuri care abia se formau. Odată cu impunerea noului sistem de accize, aceste ramuri industriale au avut o evoluție diferită, dar în general cu puține progrese, unele intrând chiar în declin. Acest lucru era acutizat și de faptul că unele regiuni ale imperiului beneficiau de privilegii în privința plății accizelor.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, accize, băuturi alcoolice, tutun, sare, zahăr, industrie.*

THE EVOLUTION OF THE EXCISE SYSTEM IN BASSARABIA (1863-1893)

In the present study we aim to analyze the impact that the excise system introduced in the Russian Empire on January 1, 1863 had on the evolution in Bessarabia of the industrial branches of manufacturing of alcoholic beverages, tobacco products, sugar and salt. The importance of the formulated problem lies in the fact that in the middle of the 19th century, the alcoholic beverage production industry ranked first in the region in terms of production value, followed by salt production. The tobacco and sugar industries, on the other hand, were branches that were just being formed. With the imposition of the new excise system, these industrial branches had a different evolution, but in general with little progress, some even going into decline. This was also exacerbated by the fact that some regions of the empire enjoyed privileges regarding the payment of excise duties.

Keywords: *Bessarabia, excise, alcoholic beverages, tobacco, salt, sugar, industry.*

INTRODUCERE

Accizele au o istorie îndelungată, fiind utilizate încă din antichitate. Începând cu secolele XVII-XVIII, odată cu răspândirea relațiilor capitaliste în Europa, sistemul de accize devine tot mai sofisticat și mai cuprinzător. Accizele sunt extinse la o gamă mai largă de produse, inclusiv tutun, cafea și alcool. În secolul al XIX-lea, industrializarea și creșterea comerțului internațional au condus la o standardizare a sistemelor de accize în multe țări. Accizele au început să fie utilizate nu numai ca sursă de venit, ci și ca instrument de politică economică, pentru a descuraja consumul anumitor produse considerate dăunătoare pentru societate (cum ar fi alcoolul și tutunul) și pentru a proteja producătorii locali.

În Rusia primele accize a fost introduse încă la sfârșitul secolului al XVII-lea. La început accizele au fost impuse pentru un număr mic de bunuri, dar au fost extinse treptat pentru a include o gamă mai largă de produse și servicii. Perceperea accizelor, dar și a altor impozite, practic până la începutul anilor ’60 ai sec. al XIX-lea era concesionată unor antreprenori privați prin licitație. Aceasta se făcea din motivul că statul considera întreținerea unui aparat propriu de funcționari fiscali mai costisitoare, dar și mai puțin eficientă.

MATERIAL ȘI METODĂ

Materialul utilizat la elaborarea acestui studiu provine în special din surse oficiale, precum anuarele statistice publicate de Ministerul rus al Finanțelor și rapoartele anuale ale guvernatorului Basarabiei, prezentate autorităților imperiale de la Sankt Petersburg. Pentru realizarea obiectivelor trasate am aplicat metodele clasice din domeniul istoriei. Pentru analiza documentelor am apelat la metoda analitică și cea a sistematizării, pentru stabilirea legăturilor dintre evenimentele, fenomenele și procesele din trecut am recurs la metoda istorică, comparativă, cronologică, a inducției și deducției. În lucrare am utilizat activ metodele matematice de analiză a datelor statistice pentru a putea oferi aprecieri ale impactului accizelor asupra

prețului de comercializare a produselor accizabile și a competitivității acestora pe piața internă și externă.

În istoriografie, problema accizelor impuse de autoritățile imperiale ruse în Basarabia la începutul anilor ’60 ai secolului al XIX-lea a fost abordată doar tangențial în studiile cu o tematică de istorie economică mai generală. În lucrările dedicate dezvoltării agriculturii și industriei în spațiul dintre Prut și Nistru, istoricii I. S. Grossul, I. G. Budak, V. I. Jucov, N. V. Babilunga [1-4] au examinat doar în treacăt cum s-au răsfrânt accizele asupra evoluției diferitelor ramuri economice. De aceea, în studiul de față ne-am propus să analizăm mai complex ce repercursiuni au avut politicile fiscale ale guvernului rus asupra dezvoltării principalelor ramuri industriale ale Basarabia în perioada 1863-1893, mai ales prin prisma faptului că unele regiuni ale Imperiului Rus au fost scutite de anumite accize. De asemenea, printre intențiile trasate se numără și stabilirea faptului în ce măsură autoritățile țariste și-au adaptat politica fiscală în privința accizelor în funcție de conjunctura de pe piața externă și politicile vamale. Noutatea științifică a studiului constă astfel într-o abordare comparativă, ce vine să ofere, față de studiile anterioare, o imagine mai obiectivă cu privire la impactul accizelor asupra principalelor ramuri industriale din Basarabia în perioada anilor ’60-’90 ai sec. al XIX-lea.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Cercetările noastre anterioare au arătat că în Basarabia, către mijlocul secolului al XIX-lea, din punct de vedere al volumului valoric al producției principalele ramuri industriale erau cele de producere a băuturilor alcoolice și de extragere a sării, în pofida unui regim fiscal excesiv la care erau supuse. Un avânt important îl cunoaște industria tutunului, susținută de guvernul țarist și scutită față de alte regiuni de accize [5, p. 250, 294, 328]. Basarabia oferea premise și pentru apariția industriei zahărului, datorită faptului că județele de nord aveau un potențial înalt pentru cultivarea sfeclei de zahăr. Însă, după Războiul Crimeii (1853-1856), guvernul rus își revede cardinal politicile fiscale, iar teritoriul dintre Prut și Nistru își pierde ultimele rămășițe ale statutului preferențial de care s-a bucurat după anexarea la Imperiul Rus în anul 1812.

Începând cu anii ’30 ai sec. al XIX-lea, producerea și comercializarea băuturilor spirtoase în Basarabia era controlată de o camarilă de concesionari din afara regiunii, extrem de bogați și influenți. Achitând vistieriei o sumă fixă, stabilită prin licitație, aceștia primeau dreptul de monopol la producerea și comercializarea tăriei în localitățile de stat. În localitățile aflate în proprietate privată, pe de altă parte, producerea și comercializarea băuturilor alcoolice se afla în mâna moșierilor, iar statul nu obținea mai nimic din profiturile acestora. Situația în cauză, dar și veniturile exorbitante ale concesionarilor au convins în anii ’50 guvernul rus în privința necesității unei schimbări majore în întreg sistemul de impozitare a băuturilor alcoolice. Aceasta deși, veniturile statului au crescut și ele substanțial. Dacă la începutul secolului al XIX-lea guvernul rus obținea de la concesionarea dreptului de comercializare a băuturilor spirtoase în medie 12 milioane de ruble anual, ceea ce constituia circa 25% din veniturile de stat, în perioada 1859-1863 – deja 128 de milioane de ruble anual, ceea ce reprezenta circa 40% din veniturile de stat. Dar profiturile concesionarilor au crescut și mai mult, ajungând să depășească 200 de milioane de ruble anual. În plus, concesiunile în cauză provocau indignarea la scară largă a populației din cauza abuzurilor și a încurajării alcoolismului în rândul populației, care au condus în anii ’50 la izbucnirea a numeroase revolte („mișcarea abstinenților”) [6-7].

Dezicerea definitivă de sistemul de concesiune era una logică, dar avea să survină în Imperiul Rus abia de la 1 ianuarie 1863, în conformitate cu Regulamentul din 4 iulie 1861, privitor la instituirea unei accize unice de stat la producerea băuturilor spirtoase [8, № 37197, p. 39]. Acciza venea nu doar să crească veniturile statului, ci și să reducă fenomenul alcoolismului.

Potrivit Regulamentului din 4 iulie 1861, taxele pe băuturi tari se compuneau din: 1) patenta pentru fabrici și spații comerciale de profil, și 2) accize, care se percepeau de pe: 1) alcool și băuturi alcoolice produse din cereale, cartofi și sfeclă de zahăr; 2) vodcă; 3) porter, bere și mied; 4) bragă; 5) băuturi alcoolice preparate din alcoolul supus accizei (acciză suplimentară). Nu erau supuse impozitării: 1) alcoolul și băuturile tari exportate în străinătate; 2) vinul de struguri, oțetul și cvasul din miere; 3) produsele din alcoolul supus accizei, care nu făceau parte din categoria băuturilor; 4) alcoolul pentru iluminat, și 5) vinul din stafide evreiesc. Distilarea era permisă numai în fabricile și uzinele care erau deschise cu respectarea tuturor regulilor stabilite de lege, cu permisiunea administrației accizelor. Fabricile urmau a avea o capacitate minimă de distilare de 540 vedre la o fermentare de patru zile, adică trebuiau să dispună de cel puțin patru cuve

de fermentație a câte 135 de vedre fiecare [8, p. 53]. Acciza se stabilea în baza unei norme de producere în funcție de materia primă folosită, tăria băuturii alcoolice respective și capacitatea de producție. Industriașul își alegea norma minimă sau superioară și era obligat să o respecte pe parcursul întregii perioade fiscale de distilare. Industriașul înainta o cerere în privința termenului și materiei prime pe care urma să o folosească și primea aprobare de la organul fiscal pentru producerea cantității calculate conform normei alese. În baza normei se calcula anticipat și suma accizei. Chiar dacă industriașul nu reușea să distileze cantitatea stabilită de normă el urma să achite acciza calculată. Dacă distila mai mult – el nu achita acciza pe cantitatea supra, dacă alegea norma superioară, sau o achita în jumătate, dacă alegea norma inferioară. Industriașul nu putea elibera produsele alcoolice de la fabrică decât după achitarea accizei. Industriașul era scutit de plata accizei doar dacă producția se pierdea din cauza unui incendiu, cu condiția că nu se demonstra că incendiul a fost provocat de industriaș intenționat. În cazul staționării din cauza unor accidente de producție, funcționarul fiscal urma să fie informat imediat pentru a înregistra întreruperea procesului de producere și a sigila instalațiile de fabricare până la remedierea cauzei. La exportul tăriei, statul restituia acciza achitată de industriaș. Perioada fiscală pentru distilarea alcoolului se începea la 1 iulie și dura până la 1 iulie a anului următor [8, p. 60-61].

Impactul accizei asupra prețului de vânzare a băuturilor alcoolice a fost unul însemnat, mai ales că cota acesteia a fost majorată în continuu. Dacă în 1860 acciza de pe fiecare grad de alcool dintr-o vadră [9] a fost fixată la 4 copeici, din 1864 aceasta a fost ridicată la 5 copeici, de la 1 ianuarie 1876 – la 7 copeici, de la 1 ianuarie 1881 – 8 copeici, de la 1 ianuarie 1885 – 9 copeici, de la 1 ianuarie 1892 – 10 copeici [10]. Astfel, acciza pentru o vadră de votcă, cu un conținut de alcool de 40%, a crescut de la 2 ruble în 1864 la 4 ruble în 1892. Chiar şi acciza iniţială era foarte substanţială. Pe parcursul anului 1867, spre exemplu, la producătorii din Basarabia, prețul unei vedre de rachiu de 45°, până la achitarea accizei, a variat între 0,6 și 2,8 ruble [11, p. 102], cu un preț mediu lunar agregat de 1,2 ruble [12]. După aplicarea accizei de 2,25 ruble, prețul de vânzare de producători creștea la între 2.85 și 5,05 ruble per vadră, sau dacă luăm în calcul media lunară agregată – 3,45 ruble. Ponderea accizei în prețul de vânzare a rachiului de la fabricanți constituia, astfel între 44,6% și 79% sau, în cazul mediei lunare agregate – 65,2%. Astfel, acciza avea o pondere tot mai mare în prețul de desfacere a băuturilor alcoolice, depăşind cu mult tendinţele de creştere a costului materiei primei și a altor costuri de producție.

În Basarabia se crease o situație destul de complicată în ajunul reformei. Datorită faptului că până la aplicarea reformei, concesionarii preferau să aducă băuturi alcoolice în Basarabia din guberniile învecinate, unde costurile de producție erau mai reduse, în orașe (mai ales în acelea aflate în proprietatea statului stat) practic nu exista o industrie de producere a băuturilor alcoolice. Practic toate uzinele de acest tip funcționau în mediul rural, în virtutea faptului că boierii/nobilii din regiune și-au păstrat privilegiul de a produce și comercializa tărie, însă doar în cuprinsul propriilor moșii. Acest ultim factor i-a limitat și pe aceștia să-și dezvolte capacitățile de producție, descurajând concurenţa. În condițiile proclamării libertății de producere și comercializare a băuturilor spirtoase, golul lăsat de concesionari s-a lăsat cu un deficit substanțial. Comitetul de Miniștri a fost nevoit să permită negustorilor din Chișinău Perper, Șor și Berdanosov importul în Basarabia a 50 mii de vedre de spirt din Moldova, pentru a nu admite diminuarea încasărilor fiscale [8, №37366, p. 247]. În mod obiectiv cererea trebuia să stimuleze creșterea producției şi apariția unor întreprinderi noi de producere a spirtului și băuturilor spirtoase. Însă creșterea a fost destul de modestă, iar cauzele erau multiple și complexe.

Astfel, în 1862, până la aplicarea reformei accizei, în Basarabia funcționau 29 de uzine de distilare a alcoolului, dintre care doar una în târgul Otaci, iar restul în mediul rural. Încă patru uzine erau înregistrate, dar nu au activat. În anul 1864 funcționau 35 de uzine de distilare a alcoolului. Patru dintre acestea 35 au avut o producție de până la 50 mii grade (în unele surse două sunt indicate chiar inactive), una – între 100 și 250 mii grade, nouă – între 500 și 1 milion grade, 18 – între 1 și 2 milioane grade, iar trei – între 2 și 5 milioane grade [13, p. 63]. Numărul întreprinderilor a rămas relativ constant până în 1870, iar ulterior a început chiar să se reducă, în virtutea procesului de concentrare a producției. Pe lângă acestea funcționau în Basarabia în anii ’60 între 7-8 fabrici de bere și între 2-4 fabrici și de producere a votcii. Acestea din urmă foloseau în procesul de producție alcool etilic achiziționat de la fabricile de distilat locale, dar mai ales adus din guberniile Podolia și Volînia [11, p. 76, 102-104].

Până la sfârșitul anilor ’60, producția fabricilor de distilare a rămas aproape neschimbată, oscilând în jurul unei valori medii de 400 mii de vedre de alcool pur [14]. Sistemul de aplicare a accizei, prin care era supusă accizei nu cantitatea produsă, ci cea potențială, conform materiei prime pregătite, putea aduce atât pierderi financiare pentru producători, cât și cantități nesupuse accizei. Situația era determinată de calitatea materiei prime, care putea diferi de la regiune la regiune, și nu întotdeauna era la nivelul prevăzut de legiuitor. Din acest motiv, datele anuale statistice cu privire la cantitatea de alcool produsă nu corespund celor cu privire la cantitatea supusă accizei. În plus, perioada fiscală nu coincidea cu cea calendaristică, iar plata accizei era acceptată până la sfârșitul acesteia, cât timp tăria rămânea în depozitele producătorului. Astfel, spre exemplu, în anul 1863 a fost calculată acciza pentru producerea a 422.970 vedre de spirt, producția reală fiind mai mică – de 413.791 vedre, iar cantitatea de pe care s-a achitat acciza (adică a fost pusă în vânzare) – 376.036 vedre. În anul 1867 cantitatea de băuturi alcoolice produsă, în echivalent de spirt, s-a ridicat la 410.961 vedre [11, p. 102], venitul acumulat din accizele de pe băuturi spirtoase în Basarabia ridicându-se la 1.789.415 ruble, adică doar pentru 357.883 vedre de spirt. În plus, încasările de pe bere și mied, calculate separat, s-au ridicat la doar 1.684 ruble. Patenta de producere a băuturilor spirtoase a generat venituri suplimentare statului în sumă de 151.408 ruble [15, nr. I, p. 11-14].

În schimb, odată cu liberalizarea comerțului cu băuturi alcoolice a cunoscut o ascensiune remarcabilă numărul localurilor de vânzare a băuturilor. Dacă în anul 1862 fusese eliberate 3.539 patente pentru activitatea unor astfel de localuri, atunci în 1863 – 3.809, în 1864 – 4.387, în 1865 – 4.467. Numărul de patente eliberate pentru depozite angro de vânzare a spirtului, care s-a ridicat în 1863 la 78, inclusiv 38 în mediul urban și 40 în mediul rural, în 1864 – era deja de 138, inclusiv 62 în mediul urban și 76 în mediul rural. Numărul prăvăliilor de vânzare cu ștoful, care se ridica în 1863 la 182, inclusiv 30 în mediul urban, în 1864 – s-a dublat, atingând 386, inclusiv 73 în mediul urban. Numărul de cârciumi, beciuri vinicole și expoziții temporare de vânzare la păhar a crescut de la 3.436 în 1863 (738/2698 în mediul urban/rural) la 3.814 în 1864 (973/2.841 în mediul urban/rural) respectiv [16, p. 181, 184, 188, 195, 197, 199-201, 203].

În mod obiectiv, producția industriei de băuturi alcoolice a necesitat mai mult timp pentru înregistra progrese notabile, fiind necesare investiții pentru a crește capacitățile de producție, prin achiziționarea cazanelor de fermentare a alcoolului, a spațiilor de producție, a capacități de stocare etc. Dar ratele înalte la credite, de peste 12%, determinau o creștе foarte lentă a capacităților de producție. În perioada 1862-1867 numărul cazanelor folosite în procesul de fermentare a crescut de la 163 la 193, iar capacitatea acestor de la 230.451 la 294.890 vedre [11, p. 76-77]. Ponderea cazanelor pe abur chiar dacă era și ea în creștere, rămânea încă relativ mică. De la 24 în anul 1859 numărul acestora a ajuns la 31 în 1869. În procesul de producție încep a fi aplicate și mașinării pe abur, dar numărul acestora se dublează de la 14 în 1870 la 29 abia în 1885. Puterea mașinăriilor era încă una destul de redusă, la toate întreprinderile din județul Chișinău ea alcătuind în acest ultim an doar 24 cai putere, la cele din județul Orhei – 29 c.p., Hotin – 168 c.p., Soroca – 18 c.p. Crește în schimb numărul muncitorilor încadrați în procesul de producție, de la 300 în anii ’60, numărul acestora ajunge la circa 800 de muncitori în anii ’90. La majoritatea fabricilor de distilare a alcoolului activau câte 10-20 de muncitori, dar la cele mai mari numărul muncitorilor ajungea și la 50 [1, p. 473, 476, 483-484].

Doar odată cu depășirea acestei faze de adaptare, producția de alcool în Basarabia cunoaște o creștere cantitativă, ea atingând 768.629 vedre în 1870 și 2.989.771 vedre în 1886, bineînțeles cu fluctuații determinate de recolta de cereale și conjunctura pieței. Majoritatea fabricilor se concentrau în județele Hotin, Soroca și Orhei. Astfel, spre exemplu, în anul 1870 din 768.629 vedre de alcool etilic produs în Basarabia, 318.980 de vedre, sau 41,5%, fusese produse în județul Hotin, 178.810 vedre, sau 23,3% – în județul Orhei și 138.701, sau 18,0% în județul Soroca. Adică peste ¾ din întreaga producţie a revenit acestor trei judeţe. Majoritatea fabricilor erau vechi, singurele trei întreprinderi noi fiind cele deschise la Chișinău, printre care cea mai mare a negustorului A. Zaharin – în 1863 [17, p. 10; 18, Ведомость №7].

Acciza înaltă la tărie reprezenta o problemă majoră nu doar pentru consumatori, ci şi pentru vinificația din Basarabia. Deoarece vinurile din regiune avea un conținut de alcool de doar 5-7% ele nu puteau fi păstrate pe termen lung și nu puteau fi transportate la distanțe mari. Întărirea acestora cel puțin până la 10% era o condiție necesară pentru comercializarea lor înafara Basarabiei. În Crimeea și Transcaucazia producerea spirtului din struguri pentru fortificarea vinurilor era scutită de plata accizei, fapt care avea un efect pozitiv

asupra industriei vinicole. În pofida numeroaselor petiții ale producătorilor din Basarabia, autoritățile imperiale ruse nu au acceptat scutirea în regiune a spirtului de struguri de accize. De aceea fortificarea vinului ducea la creștere exagerată a prețului acestuia, fapt ce constituia un dezavantaj major. În anul 1884, Ministerul de Finanțe, respingând demersul producătorilor locali în acest sens, afirma că o astfel de permisiune nu putea fi emisă, deoarece putea să afecteze producerea spirtului din grâu și să determine în consecință reducerea veniturilor statului [1, p. 365-366].

La începutul anilor ’80 ritmul de dezvoltare a industriei de producere a băuturilor alcoolice încetinește. Cauza principală a reprezentat-o creșterea accizei de la 5 la 7 copeici de pe fiecare grad de băuturi alcoolice comercializate. Creșterea impozitării a stimulat concentrarea capitalurilor, prin excluderea producătorilor mici și mijlocii, sau înghițirea lor de către marii producători. Totodată, în Basarabia, acest lucru a generat întețirea comerțului de contrabandă de peste Prut. Necesitatea creșterii veniturilor statului a impus până la urmă guvernul imperial să restabilească prin Legea din 5 mai 1892 (cu aplicare de la 1 ianuarie 1894) monopolul de stat la vânzarea băuturilor tari, anulat în 1863. Acestea puteau fi vândute numai în magazinele deținute de stat, indiferent de întreprinderea (de stat sau privată) care le-a produs și la un preț fixat de guvern [19, №8576, p. 329-332].

Încasările în regiune de pe alte accize, introduse sau revizuite la începutul anilor ’60 erau mult mai mici, după cum se poate observa din datele Tabelului 1.

Tabel 1. Veniturile de pe accize în Basarabia și ponderea produselor accizabile, în ruble argint (1867-1877).

Anul	Total	Inclusiv:									
		Băuturi alcoolice	În %	Bere și mied	În %	Produse de tutun	În %	Sare	În %	Zahăr	În %
1867	1871202	1769415	94,6	1684	0,1	65458	3,5	26091	1,4	8554	0,5
1868	1751242	1642119	93,8	2167	0,1	61832	3,5	28912	1,7	16212	0,9
1869	1420719	1335638	94,0	3307	0,2	55808	3,9	24479	1,7	1487	0,1
1870	2051299	1942305	94,7	3911	0,2	62299	3,0	24964	1,2	17820	0,9
1871	2692329	2555305	94,9	6776	0,3	80712	3,0	24286	0,9	25250	0,9
1872	2515258	2390971	95,1	7313	0,3	79157	3,1	26528	1,1	11289	0,4
1873	2876368	2751665	95,7	9447	0,3	73565	2,6	28828	1,0	12863	0,4
1874	2526379	2407792	95,3	8997	0,4	72775	2,9	22815	0,9	14000	0,6
1875	1972661	1874120	95,0	8402	0,4	55128	2,8	21496	1,1	13515	0,7
1876	2113342	2020894	95,6	6647	0,3	57881	2,7	25188	1,2	2732	0,1
1877	3265487	3122459	95,6	9715	0,3	86968	2,7	23493	0,7	22852	0,7
Total	**25056286**	**23812683**	**95,0**	**68366**	**0,3**	**751583**	**3,0**	**277080**	**1,1**	**146574**	**0,6**

Sursa: 15, p. 11-69.

Datele Tabelului 1 indică că în perioada 1867-1877 guvernul rus a obținut în Basarabia venituri din accize de peste 25 milioane ruble argint, ceea ce constituie, în medie, circa 2,28 milioane ruble anual. Ponderea cea mai însemnată a veniturilor în cauză era constituită din acumulările din acciza pe băuturi alcoolice, circa 23,9 milioane ruble, sau 95,3% dacă sumăm și veniturile parvenite din acciza pe bere și mied. Urmau acumulările din acciza pe produsele de tutun, reprezentând circa 751,5 mii ruble, sau 3,0% și cele de pe sare – circa 277 mii ruble, sau 1,1%. Încasările din acciza pe zahăr erau cele mai mici, de circa 146,5 mii ruble și alcătuiau doar 0,6%. Diferența era dictată în mod evident de diferențele în volumele de producție.

Prima acciză la tutun a fost introdusă în Imperiul Rus în 1838, fiind percepută prin timbre de acciză (banderole), al căror preț trebuia să fie egal cu cel puțin 20% din prețul de vânzare. Regulamentul din 1848

a crescut accizele la 25% din prețul tutunului. Prepararea casnică a tutunului a fost interzisă, fiind impusă pentru producători achiziția obligatorie de timbre de acciză în valoare de cel puțin 500 de ruble pe an [20, vol. III, p. 55-58].

În Basarabia și alte gubernii de hotar, primul Regulament al accizei pe producția de tutun a fost aplicat, față de guberniile interne ruse, abia la 4 iulie 1861. În virtutea acestuia fapt, cultivarea tutunului în regiune a cunoscut o ascensiune rapidă în anii ’40-’60 ai sec. al XIX-lea, guvernul rus aplicând și politica de sprijinire activă a creșterii plantațiilor de tutun. Regulamentul din 4 iulie 1861 a stabilit, însă, în Basarabia controlul statului asupra producerii, vânzării și distribuției de tutun brut. Costul timbrului de acciză a fost fixat de la 3 la 36 copeici per pfund pentru tutunul de fumat în funcție de cinci categorii de calitate, de la 4 la 30 copeici – pentru tutunul de prizat, în funcție de patru categorii de calitate, și de la 2,25 până la 25 copeici – pentru un pachet de 25 de țigări, în funcție de cinci categorii de calitate [8, №37196, p. 11, Штаты и Табели, p. 251-253].

Regulamentul din 4 iunie 1871 a majorat acciza la 30-33% din prețul de vânzare a produselor din tutun. Prețul unui timbru de acciză pentru tutunul de fumat și prizat a fost fixat între 4 și 52 copeici per pfund, în funcție de cinci categorii de calitate, pentru țigarete – între 7,5 și 25 copeici pentru un pachet de 25 de bucăți, în funcție de trei categorii de calitate. A fost stabilit un eșantion obligatoriu de timbre de acciză pentru fabrici: în capitale, Riga, Odesa și orașele din Rusia Centrală – de minimum 10.000 de ruble, iar în alte orașe – de minimum 6.000 de ruble, cu posibilitatea de a achita în rate, garantate prin gaj [21, отд. 1, №49702, p. 773-795, отд. 3, Штаты и Табели, p. 215-216].

Chiar și după aplicarea accizei majorate, suprafața cultivată cu tutun în Basarabia crește de la 10 mii desetine în anii ’60, la 26,7 mii desetine în a doua jumătate a anilor ’70, fiind stimulată și de procesul de împroprietărire a țăranilor. Numărul întreprinderilor specializate a crescut și el de la 12 în 1870 la 20 în 1881, producția acestora ajungând în 1875-1879 la 1.150.772 puduri. În virtutea prohibiției la importul de tutun din Imperiul Otoman, impusă în timpul războiului ruso-turc din 1877-1878, care a condus la o creștere substanțială a prețului, la sfârșitul anilor ’70 – începutul anilor ’80 ai sec. XIX industria de prelucrare a tutunului din Basarabia cunoaște un apogeu al dezvoltării sale, în pofida creşterii accizei [22, p. 3-4, 6; 23, p. 6-7].

Regulamentul din 18 mai 1882 a desființat prețul fixat prin lege al produselor din tutun. De asemenea a fost stabilit un timbru de acciză doar pentru trei categorii de tutun de fumat, față de cinci anterior, între 12 și 60 copeici per pfund. Era menținut un timbru de acciză redus doar pentru produsele din tutun de calitate joasă (mahorcă), de 3 copeici per pfund. Timbrul de acciză pentru tutunul de prizat era fixat la 36 copeici per pfund, iar pentru 25 de țigarete – la 20 copeici pentru cele de calitatea I și 7,5 copeici – pentru cele calitatea a doua, celelalte categorii fiind excluse [24, №895, p. 223, Штаты и Табели, p. 269-270].

Cum în Basarabia tutunul de calitatea superioare alcătuia doar 23% din cantitatea cultivată, industria locală a fost afectată substanțial, iar produsele de tutun din Basarabia nu mai erau atractive pentru cumpărătorii din afara regiunii. În consecință, industria tutunului din Basarabia a intrat într-un declin pronunțat, iar producția a scăzut la 683.402 puduri în 1880-1884, 452.650 puduri în 1885-1889 și 380.419 puduri în 1890-1894. Numărul întreprinderilor s-a redus la 7 în anul 1890, iar numărul de muncitori încadrați a scăzut de la 500 la 200. Scăderea era determinată și de faptul că industria tutunului din Basarabia a resimțit concurența crescândă din partea producătorilor din Taurida, Transcaucazia și Kuban, unde accizele la tutun au fost aplicate mult mai târziu. O altă cauză era faptul că marii fabricanții de tutun din imperiu s-au unit în corporații și și-au sugrumat concurența. Astfel, spre sfârșitul sec. XIX, întreprinderile din Basarabia prelucrau doar o mică parte a tutunului produs în gubernie, iar cea mai mare parte a acestuia era transportată spre întreprinderile din gubernia Herson [3, p. 101].

Cunoaște un declin și ramura de cultivare a tutunului. Suprafețele cultivate s-au diminuat de la 20,5 mii desetine în prima jumătate a anilor ’80, la 16,8 mii desetine în a doua jumătate a anilor ’80, 9,7 mii desetine în prima jumătate a anilor ’90 și sub o mie desetine către anul 1900. Producția medie anuală scade și ea de la peste 1,15 milioane puduri în a doua jumătate a anilor ’70, la sub 40 de mii în anii 1899-1900. Se diminuează și ponderea Basarabiei în producția de tutun la nivelul imperiului. Dacă în 1876 în Basarabia se producea 55% din volumul total de tutun din imperiu, iar în 1875 – 25%, regiunea ocupând încă primul loc la acest capitol, atunci deja în 1883 – 23,1%, cedând locul fruntaș regiunilor transcaucaziene, în 1896 – circa 20%, fiind devansată și de Crimeea [1, p. 393, 397, 400, 406]. Totuși, chiar și către sfârșitul secolului, când

industria deja se afla în regres, în procesul de producere a tutunului, la recoltarea și prelucrarea primară a tutunului erau încadrate în Basarabia 202.530 de persoane, inclusiv 118.808 lucrători năimiți [25, p. 28].

Acciza de stat pe sare a fost introdusă în Basarabia încă de la 1 decembrie 1830, fiind fixată la 0,6 ruble asignate per pud [26, № 4049, p. 237]. Prețul de comercializare a sării de la lacurile sărate din Bugeac fusese stabilit la 0,66 ruble asignate per pud [26, №4196, p. 511], adică acciza reprezenta 90,9% din prețul de vânzare a sării de la producător. După aplicarea reformei monetare din 1839, acciza a fost fixată la 0,25 ruble argint, la care se adăuga prețul de producere de 0,02 ruble per pud. Ulterior acesta a fost mărit la 0,29 ruble argint per pud [27, № 22816, p. 226]. Fiind un produs vital la acel moment, atât pentru necesitățile de consum și conservare, cât și pentru sănătatea vitelor, o acciză atât de mare era destul împovărătoare pentru populația de rând. În perioada anilor 1841-1850 guvernul rus percepea din acciza de pe sarea comercializată de la lacurile sărate din Bugeac în medie câte 630.079 ruble argint anual. În pofida veniturilor importante, guvernul rus nu aloca mai nimic pentru asigurarea amenajării lacurilor și protejării acestora de furia mării. Ca urmare, în 1850 lacurile sărate din județul Akkerman au fost inundate și devastate complet. După Războiul Crimeii partea din sudul Basarabiei unde se aflau lacurile sărate a fost retrocedată de către Imperiul Rus Principatului Moldovei, prin Tratatul de Pace de la Paris din 18/30 martie 1856. În scurt timp, funcționarul de clasa a V-a Novoselski a primit ordinul să organizeze urgent extracția de sare din limanurile Kuyalnik și Hadjibei, situate lângă orașul Odesa [5, p. 324-326]. Totuși, o anumită cantitate de sare a continuat să fie extrasă și în Basarabia, din lacul sărat Șabalat (limanul Budachi), situat pe moșia lui Arseniev-Karolinski, la 20 de verste de Akkerman [28, p. 144].

Prin legea din 14 mai 1862, guvernul rus renunță la monopolul său pe extragerea și comercializarea angro a sării și introduce pe întreg teritoriul imperiului o acciza de 30 copeici per pud, cu anumite excepții. Totodată era adoptate și schimbări în ceea ce privește taxa de import a sării, care până la acel moment varia în diferite vămi de la 18 la 40 copeici. Taxa de import era stabilită la valoarea accizei normale, dar ca măsură temporară de protejare a producătorilor, pe perioada transferului în proprietate privată a salinelor, era stabilită la 35 copeici per pud, cu posibilitatea de a fi redusă pentru regiunile care resimțeau un deficit al sării. [29, № 38280, c. 439-443.].

Valoarea accizei și prețul sării la principalele saline erau publicate anual. Cât privește sarea extrasă în județul Akkerman, în mod expres se indica că de pe acestea se percepea o acciză normală de 30 copeici per pud [30, Штаты и Табели, № 40428, p. 364-365]. Reieșind din datele Tabelului 1, făcând un calcul simplu, putem calcula că perioada 1867-1877 s-au extras în Basarabia 923.600 cetverturi de sare, sau în medie circa 83,9 mii puduri anual.

În 1882, după ce în 1878 Imperiul Rus a reanexat teritoriile pierdute în 1856, guvernatorul Basarabiei a pledat pentru restaurarea industriei sării în gubernie, susținând că renașterea acesteia nu avea să afecteze industria sării din Odesa [31, f. 8 verso]. Doar că, între timp, prin rescriptul din 23 noiembrie 1880 acciza la sare a fost anulată definitiv [20, vol. II, p. 274]. Odată cu anularea accizei, autoritățile imperiale nu mai erau interesate de această chestiune, ea rămânând la cheremul antreprenorilor privați. În consecință, chiar și la începutul secolul XX autoritățile guberniale raportau despre o producție de sare modestă din lacurile sărate din Bugeac, care era foarte departe de cantitățile ce erau extrase până la 1850.

Acciza la zahăr în Basarabia a fost introdusă prin Regulamentul din 26 noiembrie 1863. Cultivarea sfeclei de zahăr și altor plante pentru producerea zahărului nu era impozitată pe întreg cuprinsul imperiului. Producerea zahărului era, însă, supusă taxei pentru patentă și accizei pentru zahărul produs. Taxa pentru patentă era fixată în funcție de zahărul produs câte 10 ruble pentru fiecare 1.000 de puduri. Acciza de pe zahărul produs era fixată de la 1 mai 1864 până 1 august 1866 la 20 copeici per pud, iar de la 1 august 1866 – la 30 copeici per pud. Acciza era calculată nu în funcție de cantitatea de zahăr real produsă, ci de capacitatea de producție zilnică înmulțită la numărul total de zile pe an, cu excepția zilelor de sărbătoare. Zilele de inactivitate a fabricii erau exceptate de plata accizei doar în urma unor cazuri de forță majoră (incendiu, inundație, etc), neprevăzute de fabricant. Cazul de stopare a producției în astfel de condiții, nu mai mic de 7 zile, urma să fie înregistrat la organele de poliție, iar organul fiscal trebuia informat nu mai târziu de următoarea zi după ce a avut loc. Reluarea activității fabricii era admisă doar prin notificarea organului fiscal cu cel puțin o săptămână înainte. Acciza trebuia depusă anual până la 1 mai. Pentru achitarea accizei după

acest termen era o prevăzută o penalitate de 0,5% în primele trei luni și 2% în următoarele. Dacă acciza nu era achitată până la data de 1 mai a anului următor, bunurile fabricii (inclusiv construcția și pământul pe care se afla) erau puse sub sechestru și scoase la vânzare publică, până la recuperarea deplină a datoriei [30, №40313, p. 233-236].

Deja în 1867, guvernul rus a luat decizia de a crește acciza la zahărul granulat autohton la 50 de copeici per pud, pentru a crește veniturile bugetare din veniturile fiscale indirecte, dar așteptarea nu s-a materializat. Din acest motiv, s-a decis majorarea accizei la zahărul granulat autohton la 70 de copeici per pud de la 1 august 1870. Din lipsa de venituri scontate la bugetul de stat, acciza la zahăr a fost majorată la 80 de copeici din 1875. Creșterea continuă a accizei a generat nemulțumirea industriașilor. Ca urmare a petițiilor parvenite, pentru a redresa situația complicată a industriașilor, Consiliul de Stat a luat decizia ca din august 1881, acciza la zahăr să fie percepută pe baza contabilizării zahărului produs, determinată prin cântărire, și nu prin capacitatea de producție a fabricii. Din 1881 până în 1883 aceasta era stabilită la 50 de copeici, iar din 1883 până în 1886 – la 65 copeici per pud [32, p. 35-36].

În Basarabia, primele fabrici de zahăr au fost înființate în anul 1866 pe moșia Zarojeni, județul Hotin, de către negustorul de ghilda I din Odesa, și totodată moșier și bancher în Basarabia F. Rafalovici. În anul 1871 la aceste fabrici munceau 700 de muncitori, dispunând de mașinării pe abur de 88 cai putere și realizând o producție de 63 mii puduri. În anul 1874 una din fabrici, din cauza inactivității, a fost transformată în fabrică de producere a alcoolului, producția de zahăr scăzând la 20 mii puduri. După moartea patronului în 1882, fabrica revine fiilor săi, care pentru a gestiona veniturile formează Societatea industrială (pe acțiuni) din Zarojeni, a cărei statut este aprobat de împărat la 15 iunie 1890. În anii ’90 ai sec. al XIX-lea producția medie anuală a fabricii a alcătuit 109.964 puduri de zahăr granulat și 40.311 puduri de sirop de zahăr. Fabrica dispunea de 800 desetine de pământ, pe care se cultiva sfecla de zahăr, iar pentru necesitățile de producție arenda anual încă până la 200 desetine. La fabrică activau anual între 360 și 425 de muncitori [33, p. 16].

În perioada de referință în Imperiul Rus existau și alte produse accizabile, precum chibriturile, uleiul lampant și cărțile de joc, dar cum acestea nu se produceau în Basarabia, accizele respective nu apar în statisticile oficiale ale regiunii.

CONCLUZII

Ca urmare, putem concluziona că sistemul de accize impus de guvernul rus la începutul anilor ’60 ai sec. al XIX-lea a avut un impact serios asupra principalelor ramuri industriale ale Basarabiei, precum și acelea care erau încă în proces de formare. Acestea au avut o evoluție diferită, dar în general foarte similară, cu un răspuns pronunțat la fiecare ridicare a cotelor accizelor. Acest lucru era acutizat și de faptul că unele regiuni ale imperiului, precum Crimeea și Transcaucazia, beneficiau de privilegii în privința plății accizelor. Cum necesitatea creșterii veniturilor statului creștea, iar industriașii protestau tot mai mult împotriva unor noi majorări, revizuirea sistemului de accize la începutul anilor ’90 a fost de fapt o formă mascată de creștere a accizelor. Această schimbare venea odată cu revenirea din 1891 la politicile vamale protecționiste, pentru prima oară după introducerea tarifului vamal din 1857.

Ponderea principală în acumulările accizelor în Basarabia revenea industriei de producere a băuturilor alcoolice. Libertatea acordată la fabricarea acestora nu a adus, însă, la o creștere apreciabilă a numărului de întreprinderi industriale și a capacităților de producție. De vină era nu doar mărimea accizelor, ci și sistemul de aplicare a accizelor, pe capacitatea de producție, nu producția propriu-zisă. Același lucru este valabil și în privința industriei zahărului. În privința industriei produselor de tutun, o limitare importantă a constat în impunerea unui eșantion obligatoriu de timbre de accize pentru fabrici, fapt ce practic a exclus micile întreprinderi din Basarabia, care activau în funcție de conjunctura pieței. Formal, industria de extragerii a sării, care era cea mai afectată de cota accizei și durata aplicării ei, urma să ofere un răspuns pozitiv la decizia guvernului rus de a anula acciza la sare în anul 1880. Cu atât mai mult că în 1878 Imperiul Rus a reanexat teritoriului Bugeacului, unde se aflau principalele lacuri sărate ale Basarabiei. Dar revigorarea mult așteptată a acestei ramuri industriale nu s-a produs. Concurența guberniilor învecinate, care au avut mai puțin de suferit din cauze non-economice, a fost în acest sens determinantă.

Referinţe:

1. ГРОССУЛ, Я.С., БУДАК, И. Г. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905),* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972, 604 с.
2. ЖУКОВ, В. И. *Города Бессарабии 1861-1900 годов. Очерки социально-экономического развития,* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975, 292 с.
3. АНЦУПОВ, И. А. *Сельскохозяйственный рынок Бессарабии в XIX в.* Кишинев: Штиинца, 1981. 252 с.
4. БАБИЛУНГА, Н. В., *Промышленность Бессарабии в конце XIX-начале XX в: Очерк капиталистической эволюции*, Кишинев: Штиинца, 1985. 152 с.
5. EMILCIUC, A. *Basarabia în procesul de integrare a Imperiului Rus în sistemul comerţului european (1812 – anii ‘60 ai sec. al XIX-lea)*. Chişinău: Lexon-Prim, 2021, 756 p.: tab. ISBN 978-9975-3291-7-0.
6. КРИСЧН, Д. *Забытая реформа: отмена винных откупов в России, Великие реформы в России,* Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1992, с. 126-139.
7. КОЗЛОВСКИЙ, Е. С. *Винные откупа и их место в первоначальном накоплении капитала в России, Труды Ленинградского финансово-экономического института*, Ленинград: В.З.Л., 1947, с. 280-292.
8. *ПСЗРИ*, собр. 2, том XXXVI, 1861, отд. 2, СПб., 1863.
9. *Vadră - Veche unitate de măsură a capacităţii, folosită pentru lichide, echivalentă în Imperiul Rus cu 12,299 litri. Se diviza în 10 ştofuri.*
10. АРТЕМЬЕВА Л. В.. *«Этапы и механизм введения в России акцизной системы на алкоголь во второй половине XIX века»,* Транспортное дело России, no. 5, Москва: Российский университет транспорта, 2011, с. 122-125.
11. Сведенья о винокуренном производстве, *Ежегодник Министерства Финансов*, Вып. 1, отд. 3, Промышленность и торговля, СПб. 1869. Din cauza particularităţilor de aplicare a accizei, numărul fabricilor şi capacitatea cazanelor declarate depindea de volumul de alcool pe care producătorul intenţiona să-l distileze, de aceea numărul indicat în statistici nu reflecta numărul real al acestora şi varia de la an la an, în funcţie de conjunctura pieţei şi preţul materiei prime disponibile.
12. *Calculat în baza mediei lunare între preţul minim şi cel maxim şi media mediilor lunare.*
13. Сведения о числе и силе винокуренных заводов в 1864 году, *Сборник сведений и материалов по ведомству Министерства Финансов*, Т. II, Кн. V, ч. 2, Промышленность и торговля, СПб., 1866.
14. *Calculele se făceau pentru o vadră de spirt, indiferent de tăria reală a băuturilor alcoolice produse. Aceasta echivala cu 2,5 vedre de votcă de 40°, sau 2,2 vedre de rachiu de 45°.*
15. Сведенья о государственных доходах, *Ежегодник Министерства Финансов*, Вып. I-X, отд. 1, СПб., 1869-1879.
16. Статистические сведения о винокурении и торговля вином по Европейской Россий за три последние периода винокурения, *Сборник сведений и материалов по ведомству Министерства Финансов*, Т. II, №6, СПб., 1865.
17. *Обзор Бессарабской Губернии за 1870 год*, Кишинев, 1871. 56 с.
18. *Обзор Бессарабской Губернии за 1886 год*, Кишинев, 1887. 42 с.
19. *ПСЗРИ*, собр. 3, том XII, 1892, СПб., 1895.
20. БЛИОХ, И. С. *Финансы России XIX столетия. История – Статистика*. Том II-III. СПб., 1882.
21. *ПСЗРИ*, собр. 2, том XLVI, 1871, СПб., 1873.
22. *Обзор Бессарабской Губернии за 1879 год*, Кишинев, 1880. 32 с.
23. *Обзор Бессарабской Губернии за 1881 год*, Кишинев, 1882. 30 с.
24. *ПСЗРИ*, собр. 3, том II, 1882, СПб., 1885.
25. БЕРГ, Л. С. *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство,* Петроград, 1918, 244 с.
26. *ПСЗРИ*, собр. 2, том V, 1830, отд. 2, СПб., 1831.
27. *ПСЗРИ*, собр. 2, том XXIII, 1848, отд. 2, Штаты и Табели, СПб., 1849.
28. ЗАЩУК, А. *Материалы для географии и статистики России,* Бессарабская область, т. I, СПб., 1862.
29. *ПСЗРИ,* собр. 2, том XXXVII, 1862, отд. 1, СПб., 1865.
30. ПСЗРИ, собр. 2, том XXXVIII, 1863, отд. 2, Штаты и Табели, СПб., 1866.
31. *Agenţia Naţională a Arhivelor, Fondul Arhivistic Guvernamental*, F. 241, inv. 1, d. 43.

32. ГОРОБЕЦ, Э. А. *Особенности государственного регулирования производства и торговли сахаром во второй половине XIX века в Российской империи*, *Развитие таможенного дела Российской Федерации: дальневосточный вектор,* 2022, №3, с. 32-38.
33. EMILCIUC, A. *Evoluția ramurii industriale în Basarabia (1868-1914): provocări și realizări*, *Studia Universitatis Moldaviae*, Nr. 10(180) 2023, Seria „Științe umaniste" Istorie, Chișinău (CEP USM), pp. 13-20. ISSN 1811-2668.

Notă: *Articol elaborat în cadrul Proiectului instituțional Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze). Subprogram 010401*

Date despre autor:
Andrei EMILCIUC, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0003-0634-5002
E-mail: andrei.emilciuc@sti.usm.md

Prezentat la 13.09.2024